TRANSLATION STUDIES. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'33

<https://doi.org/10.31548/philolog2021.02.060>

КЛАСИФІКАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ

О. Ю. БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: olena.balalaeva@gmail.com<https://orcid.org/0000-0002-2675-5554>

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі класифікації електронних словників. Відповідно до мети дослідження проаналізовано сучасні підходи до визначення критеріїв класифікації електронних лексикографічних ресурсів. У дослідженні застосовано методи аналізу наукових джерел, порівняння, узагальнення та систематизації. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що нині серед дослідників немає єдиної точки щодо критеріїв класифікації електронних словників, які є відносно новим явищем на ринку лексикографічної продукції, що за кілька десятиріч років еволюціонували від машиночитних лексиконів, точних копій паперових видань до складних цифрових лексикографічних систем з потужним арсеналом функцій. Висвітлено два загальні підходи, що побутують у сучасній лексикографії до класифікації таких словників. Зокрема, одні дослідники вважають, що до електронних словників можна застосовувати ті самі критерії класифікації, що й до традиційних, інші науковці розглядають електронні словники як принципово відмінні від паперових лексикографічні продукти, а відтак до них не варто застосовувати усталені типології традиційних словників. Установлено, що сучасні електронні словники тяжіють до гібридизації, часто поєднують алфавітні та тематичні способи організації матеріалу, лексичну та енциклопедичну інформацію, що ускладнює можливість виокремлення чітких диференційних ознак конкретного лексикографічного ресурсу та жорсткого віднесення його до того чи іншого типу. Електронні словники класифікують за критеріями, що спираються на лінгвістичні та екстралінгвістичні характеристики. Множинність критеріїв для порівняння словників ускладнює побудову єдиної загальної класифікації словників різних типів, а багатоаспектну характеристику конкретного словника можна здійснювати за фасетним методом із застосуванням базового переліку параметрів, який залишається відкритим і може поповнюватися із розвитком системи лексикографічних ресурсів.

Ключові слова: електронний словник, типологія, класифікація, критерії, типи та види словників.

Актуальність. Інтенсивний розвиток вітчизняної комп'ютерної лексикографії та створення електронних словників зумовлені потребами як власне науковими (об'єктивація досліджень, оптимізація професійної діяльності філолога), так і екстранауковими (задоволення попиту широкого загалу користувачів на адаптовану достовірну інформацію). Адже, за словами С. Ніколаєнка, В. Шинкарука та ін., «нині стала очевидною перевага інформаційної складової діяльності людей над усіма іншими її формами і компонентами» [7, с. 241]. Проте електронні словники є відносно новим явищем, тому проблема їх класифікації залишається актуальною, на що неодноразово звертали увагу сучасні дослідники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам створення електронних словників, зокрема і питанням їх класифікації присвячені дослідження А. Баранова,

Л. Беляєвої, В. Дубічинського, Є. Карпіловської, Л. Колодязної, І. Кульчицького, Є. Купріянова, Р. Мисака, Х. Несі, В. Селегея, В. Широкова, О. Чепик, Г. Чередниченко та ін. Проте проблема класифікації електронних словників належить до неоднозначно вирішуваних.

Мета статті – проаналізувати сучасні підходи до визначення критеріїв класифікації електронних лексикографічних ресурсів. У дослідженні застосовано **методи** аналізу наукових джерел, порівняння, узагальнення та систематизації.

Єдиної типології електронних словників ще не існує, в науковій літературі їх класифікують за різними критеріями [1]. А. Лер пропонує типологію електронних словників на основі двох критеріїв – технічного та металексикографічного. За технічними параметрами, дослідник розрізняє онлайн- та офлайн-словники, за металексикографічними –

електронні словники на основі паперових версій й нові, спеціально розроблені «з нуля» [11, с. 310].

Цю думку поділяють й інші дослідники. С. Шереметьєва та ін. розглядають два основні види електронних словників: електронні копії паперових лексиконів і електронні словники з призначенням для користувача інтерфейсом. Перші, хоча і забезпечені сервісом пошуку, відрізняються від паперових словників лише відсутністю фізичної ваги, інтернет-доступністю і скороченням часу пошуку еквівалентів. Другі, засновані на базі даних або знань різної глибини, можуть крім перекладу лексичної одиниці надавати додаткову інформацію, переклад в різних контекстах, еквіваленти кількома мовами, враховувати предметну галузь [9, с. 58].

Р. Мисак пропонує класифікацію електронних словників за їх носієм та засобами відтворення та виділяє словники: комп'ютерні (стаціонарні, переносні, інтернет-словники); кишенькові та мобільні [6, с. 52].

На думку інших дослідників, до електронних словників можна застосовувати ті ж самі параметри класифікації, що й до звичайних словників. Таким чином, серед електронних можна виділити словники енциклопедичні, лінгвістичні, термінологічні, перекладні, тлумачні, тезауруси, навчальні та ін.

Цю думку підтримує Н. Каменєва, яка застосовує до електронних словників класифікацію за кількома критеріями [10, с. 86]. Так, за кількістю словникових статей дослідниця розрізняє словники великі, малі та стислі; за кількістю мов: одномовні та перекладні (дво- та багатомовні), за охопленням лексики: спеціальні, тлумачні, енциклопедичні, орфографічні, тезауруси; за способом подання інформації: паперові та комп'ютерні; за функціональною орієнтацією: функціонально-галузеві, функціонально-лінгвістичні, функціонально-фігуративні, за порядком подання лексичного матеріалу: алфавітні, зворотні; за культурологічною орієнтацією: ономастичні, словники регіональних досліджень; за обсягом лінгвістичної інформації: лінгвістичні, енциклопедичні; за призначенням: навчальні, інформаційно-пошукові, бібліографічні; за синхронічним та діахронічним аспектом: історичні, неісторичні, етимологічні; щодо мовних норм: нормативні, регуляторні та ненормативні.

Хоча ця класифікація корелює з традиційними і дає можливість класифікувати словники за кількома критеріями, деякі протиставлення, на наш погляд, є непослідовними. Так, традиційним для лексикографії є протиставлення *лінгвістичний* – *енциклопедичний* словник, проте критерієм тут є не обсяг лінгвістичної інформації, а об'єкт описування у словнику (поняття та реалії навколишнього світу – в енциклопедичному, мовні

одиниці – в лінгвістичному).

Н. Каменєва наслідує відому класифікацію В. Дубічинського, який розрізняє словники за кількістю мов: одномовні та двомовні, багатомовні, або перекладні; за охопленням лексики: ті, які містять лексику «без обмежень» і ті які описують певні лексичні пласти (за хронологічним принципом, авторською лексикою, територіальними особливостями лексики, адресатом тощо); за обсягом: великі, або «повні», стислі та лексичні (термінологічні) мінімуми; за оформленням та деталізацією інформації: комп'ютерні та друковані: багатотомні/однотомні словники, кишенькові, ілюстративні; за функціональною спрямованістю: функціонально-галузеві, функціонально-мовні, функціонально-образні; за порядком опису лексичного матеріалу: семасіологічні, алфавітні ономастичні, алфавітні зворотні; за культурологічним аспектом: ономастичні, «країнознавчі»; змішані, або комплексні; навчальні [4, с. 7].

Отже, за критерієм оформлення та деталізації інформації В. Дубічинський розрізняє словники комп'ютерні та друковані, які у свою чергу поділяються багатотомні/однотомні, кишенькові та ілюстративні. Дискусійними моментами, на наш погляд, тут є власне недотримання єдиного критерію і, як наслідок, – поділ за кількома ознаками, які не виключають одна одну (словник може бути однотомним, кишеньковим та ілюстративним водночас), та віднесення двох останніх видів словників – кишенькових та ілюстративних – лише до друкованих, хоча вони є характерними і для електронних словників.

Іншої думки щодо можливості застосування для електронних словників тих же самих параметрів класифікації, що й до звичайних дотримується В. Широков, за словами якого: «прийнятий поділ традиційних словників за обсягом – великий (повний, інтегральний), малий (вибірковий, короткий), середній і тезауруско-скарбниця – не є релевантним для комп'ютерних словників та лексикографічних баз даних, хоча й за традицією вживається в їхніх назвах» [5, с. 17].

З точки зору адресності, можна виділити дві категорії: ресурси, адресовані людині, як кінцевому користувачеві, а також ресурси, адресовані машині. На думку Л. Беляєвої, класифікацію електронних (автоматичних) словників можна здійснювати за способом створення: словники, створені методами традиційної лексикографії, але доступні в електронному форматі, та словники, розроблені із використанням інформаційних технологій безпосередньо в електронній формі; за призначенням: словники для традиційних філологічних досліджень (частотні, алфавітні і зворотні словники, конкорданси) і словники для використання в системах автоматичного опрацювання інформації [2, с. 70].

© О. Ю. Балалаєва

І. Заваруєва класифікує електронні словники за такими критеріями: форма, лінгвістичні характеристики, наявність прототипу, можливість зворотного зв'язку з користувачем. За формою розрізняють онлайнові словники (мережеві), і словники на компакт-дисках та інших електронних носіях (автономні); за лінгвістичними характеристиками – текстові та гіпертекстові, які можуть бути некреалізовані та креалізовані, тобто містити позалінгвістичні елементи: малюнки, звукові ілюстрації, відеофрагменти тощо; за наявністю паперового прототипу: електронні, які мають паперові прототипи, і які не мають таких.

І. Саженин класифікує електронні словники за трьома критеріями: морфологічним (описує ресурс щодо його форми, розміщення і призначення), змістовим (описує ресурс щодо особливостей змісту) та технічним (описує ресурс щодо технічного інструментарію). За морфологічним критерієм дослідник розрізняє ресурси: мережевий – немережевий, словник – оболонка (спеціалізоване програмне забезпечення, що дозволяє створювати словникові бази даних і здійснювати операції з ними); за змістовним критерієм: інтегровальний (ресурс, який послуговується не власною базою даних, а здійснює пошук за базами даних інших мережевих лексикографічних джерел) та пропрієтарний (використовує власну словникову базу даних, розміщену на сервері розробника продукту); за технічним критерієм: різні типи пошуку (послівний, повнотекстовий, алфавітний, фразовий), морфологічний аналіз, ілюстративний матеріал, прослуховування вимови, сканування фрагмента, можливість поповнення бази [8, с. 23].

Оскільки електронні словники є передусім електронними виданнями, до них також можуть бути застосовані стандартні критерії класифікації таких видань, наведені в чинному ДСТУ 7157:2010

Список використаних джерел

1. Балалаєва О. Ю. Фасетні класифікації електронних засобів навчального призначення. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. Т.38, № 6. С. 41–52.
2. Беляева Л. Н. Потенциал автоматизированной лексикографии и прикладная лингвистика. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*. 2010. № 134. С. 70–79.
3. ДСТУ 7157:2010. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості. [Чинний від 2010-11-03]. Київ: Держпоживстандарт України, 2010. 18 с. (Інформація та документація).
4. Дубічинський В. В. Лексикографія. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. 66 с.
5. Лінгвістично-інформаційні студії: Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 1: Словник української мови у двадцяти томах / В. А. Широков та ін. Київ :

«Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» [3]. Зокрема, за наявністю друкованого еквівалента: електронний аналог (копія, версія) друкованого видання, самостійне електронне видання; за природою основної інформації: текстові (символьні), образотворчі, звукові, програмні продукти, мультимедійні; за технологією використання: локальні, мережні, комбінованого використання; за характером взаємодії з користувачем: детерміновані, недетерміновані (інтерактивні); за періодичністю: неперіодичні, періодичні, продовжувані, оновлювані.

Власне електронні словники класифікують і за специфічними технічними критеріями: мінімальні апаратні вимоги, середовище розроблення, програмне забезпечення, інсталяція, спосіб завантаження, кількість словникових баз, обсяг оперативної пам'яті, можливість розширення бази, наявність мультимедійних об'єктів, конвертування словникових баз у текстовий формат тощо.

Висновки. Сучасні електронні словники тяжіють до гібридизації, часто поєднують алфавітні та тематичні способи організації матеріалу, лексичну та енциклопедичну інформацію, що ускладнює можливість виокремлення чітких диференційних ознак конкретного лексикографічного ресурсу та жорсткого віднесення його до того чи іншого типу. Множинність критеріїв для порівняння словників ускладнює побудову єдиної загальної класифікації словників різних типів, а багатоаспектну характеристику конкретного словника можна здійснювати за фасетним методом із застосуванням базового переліку параметрів, який залишається відкритим і може поповнюватися із розвитком системи лексикографічних ресурсів.

Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 276 с.

6. Мисак Р. Комп'ютерні словники: класифікація та укладання. *Проблеми української термінології* : зб. наук. праць 10-ї Міжнар. наук. конф., м. Львів, 30 верес.–2 жовт. 2008 р. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. С. 52–55.

7. Ніколаєнко С., Шинкарук В., Ковальчук В., Кочарян А., Використання BIG DATA в освітньому процесі сучасного університету. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, вип.4. С. 239–253.

8. Саженин И. И. Корпусные методы в лексикографии: опыт создания модели словарного корпуса: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Новосибирск, 2013. 192 с.

9. Шереметьева С. О., Осминин П. Г., Щербаков Е. С. К вопросу об электронных ресурсах профессиональной лексики. *Вестник*

© О. Ю. Балалаєва

ЮУрГУ. Серия: Лингвистика. 2014. №1. С. 57–63.
 10. Kameneva N. A. Computer lexicography and compilation of electronic dictionaries. *Philology. Issues of theory and practice*. 2015. № 3 (45). P. 86–89.
 11. Lehr A. Electronic Dictionaries. *Lexicographica* 12. 1996. P. 310–317.

References

1. Balalaieva, O. Yu. (2013). Fasetni klasyfikatsii elektronnykh zasobiv navchalnoho pryznachennia [Facet classification of e-learning tools]. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 38, no 6, 41-52.
 2. Belyaeva, L. N. (2010). Potencial avtomatizirovanoi leksikografii [Automatic lexicography scope]. *Izvestija RGPU im. A. I. Gercena*. No 134, 70-79.
 3. DSTU 7157:2010. Vydannia elektronni. Osnovni vydy ta vykhidni vedomosti. [Editions electronic. Basic types and imprint]. (2010). Kyiv: Derzhpozhyvstandart Ukrainy.
 4. Dubichynskyi, V. V. (2011). Leksykohrafia [Lexicography]. Kharkiv: KhPI.
 5. Linhvistychno-informatsiini studii: Pratsi Ukrainskoho movno-informatsiinoho fondu NAN Ukrainy (2018). Vol. 3: Tlumachna leksykohrafiia. Kn. 1: Slovnyk ukrainskoi movy u dvadtsiaty tomakh. V. A. Shyrokov (ed.). Kyiv: Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy. 276 p.

6. Mysak, R. (2008). Kompiuterni slovnyky: klasyfikatsiia ta ukladannia [Computer dictionaries: classification and compilation], *Problemy ukrainskoi terminolohii*: 10 Mizhnar. nauk. konf., Lviv, 30/09–20/10/2008. Lviv: «Lvivska politehnika», 52-55.

7. Nikolaienko, S., Shynkaruk, V., Kovalchuk, V., Kocharian, A. (2017). Vykorystannia BIG DATA v osvithomu protsesi suchasnoho universytetu [The use of big data in the educational process of a modern university]. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 60, no.4, 239-253.

8. Sazhenin, I. I. (2013). Korpurnye metody v leksikografii: opyt sozdaniia modeli slovarnogo korpusa [Corpus methods in lexicography: experience in designing a model of the vocabulary corpus] (Doctoral dissertation). Novosibirsk, NGPU.

9. Sheremeteva, S. O., Osminin, P. G., Scherbakov, E. S. (2014). K voprosu ob elektronnykh resursakh professionalnoi leksiki [On electronic resources for professional lexicon]. *Bulletin of YuUrGU. Seriya: Lingvistika*. No 1, 57–63.

10. Kameneva, N. A. (2015). Computer lexicography and compilation of electronic dictionaries. *Philology. Issues of theory and practice*. No 3 (45), 86–89.

11. Lehr, A. (1996). Electronic Dictionaries. *Lexicographica* 12, 310–317.

CLASSIFICATIONS OF ELECTRONIC DICTIONARIES

O. Yu. Balalaieva

Abstract. The article deals with the problem of a typology of electronic dictionaries. The purpose of the article is to analyze modern approaches to determine the criteria for the classification of electronic lexicographic resources. Such methods as an analysis of scientific sources, comparison, generalization and systematization have been applied in the research. Based on the analysis of scientific literature, it was found that among researchers there is no single point on the criteria for classifying electronic dictionaries, which are a relatively new phenomenon on the market of lexicographic products and have evolved from machine-readable lexicons, exact copies of paper editions to complex digital lexicographic systems with a powerful arsenal of functions for several decades.

In general, there are two common approaches to the classification of dictionaries among scholars. Some researchers (N. Kameneva, A. Baranov et al.) believe that the same classification criteria should be applied to electronic dictionaries as to traditional dictionaries, others (V. Shyrokov, L. Belyaeva, R. Mysak, A. Lehr, I. Sazhenin et al.) believe that the accepted division of traditional dictionaries is not relevant to computer dictionaries and lexicographic databases. Electronic dictionaries are often classified according to criteria such as form, location, purpose, linguistic characteristics, printed prototype, interactivity, the presence of multimedia objects, and so on. And they are classified according to specific technical criteria: minimum hardware requirements, development environment, software, installation, method of execution and download, the number of dictionary databases, the amount of random access memory, the ability to expand the vocabulary, conversion dictionary databases in text format, etc.

It has been established that modern electronic dictionaries tend to hybridize, often combining alphabetical and thematic methods of material organization, lexical and encyclopedic information, which complicates the possibility of distinguishing clear differential features of a particular lexicographic resource and its rigid, strict classification. The multiplicity of criteria for comparing dictionaries complicates the construction of a single general classification of dictionaries of different types, and multifaceted characterization of a particular dictionary can be carried out by the facet method using a basic list of parameters, which remains open and can be supplemented with the development of lexicographic resources system.

Keywords: electronic dictionary, typology, classification, criteria, types and kinds of dictionaries.

© О. Ю. Балалаева

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 12, № 2, 2021